

Strokovni članek/1.04

mag. Estera Cerar

USNJARSKI MUZEJ SLOVENIJE — ILUZIJA ALI REALNOST?

Povzetek

Na Slovenskem je bilo usnjarstvo skozi stoletja pomembna gospodarska panoga, danes pa usnjarska industrija v glavnem propada. Večino tovarn so zaprli, deluje le še Industrija usnja Vrhnika. Zdaj bi bil pravi čas, da razmislimo o možnostih za postavitve stalne muzejske zbirke o zgodovini usnjarstva na Slovenskem. Predmeti in ostalo gradivo so še na voljo pa tudi veliko nekdanjih usnarjev je ponudilo svoje sodelovanje in strokovno pomoč.

V različnih krajih, kjer sta bili usnjarska obrt in industrija močna in zato pomembna dejavnika v življenju prebivalstva, si že prizadevajo ohraniti usnjarsko tehniško in kulturno dediščino.

Abstract

Leather industry was an important branch of economy in Slovenia through the centuries, but nowadays the leather industry is mainly in decay. They closed most of the factories, only Industrija usnja Vrhnika (IUV, the Leather Industry Vrhnika) is still functioning. It seems to be the right time to think about the possibilities for setting the permanent museum collection about the history of the leather industry in Slovenia. The objects and other material are available, besides many former leather dealers are willing to cooperate and to offer professional help.

V zadnjem letu je bilo na Tehniški muzej Slovenije naslovljenih več pobud za ustanovitev usnjarskega muzeja Slovenije. Začelo se je v drugi polovici leta 2003, ko je Muzejsko društvo Vrhnika pri prizadevanju raziskati in obdelati krajevno zgodovino, pridobilo veliko podatkov, fotografij in ostalega gradiva o razvoju usnjarstva na Vrhniki, s čimer so vzbudili zanimanje pri nekdanjih usnarjih. Ti so jim izročili precej predmetov, ki so jih do tedaj hranili doma, in jim obljubili sodelovanje. Z njihovo pomočjo so nato pripravili razstavo Razvoj usnjarstva na Vrhniki. Tajnik društva Niko Šušteršič, nekdanji usnjar, je po Sloveniji poiskal usnarje in skupaj so začeli razmišljati o postavitvi muzejske zbirke. Že kmalu pa so ugotovili, da društvo nima ustreznih prostorov za hranjenje pridobljenega gradiva. Po pomoč so se obrnili na direktorja TMS, dr. Oresta Jarha, in predlagali, da se postavi usnjarska zbirka v okviru muzeja v Bistri. Takrat so me zadolžili za koordinacijo omenjenega projekta.

Na sestanku v Cankarjevem domu na Vrhniki smo se 27. januarja 2004 sestali s predstavniki usnjarskih središč, kot so

Vrhnika, Šoštanj, Tržič in Kamnik. Namen srečanja je bilo ugotoviti, kaj so v posameznih krajih do takrat že naredili, in se dogovoriti o primerni lokaciji za usnjarski muzej.

Naj samo na kratko opišem dosedanja prizadevanja in stanje glede ohranjanja usnjarske dediščine.

V 50. letih 20. stoletja so si člani muzejskega društva v Tržiču zadali nalogo, da zberejo zgodovinsko gradivo svojega kraja. Tako je med drugim nastala bogata tehniška zbirka, v kateri se je ohranilo veliko predmetov, povezanih z usnjarstvom, ki je bilo ena najstarejših panog na tem področju. V začetku 70. let je Nada Bizjak Holinsky pripravila tudi zgodovinski pregled usnjarstva in prvo stalno razstavo na to temo.¹

Druga stalna usnjarska razstava je bila odprta maja 1979 v Muzeju Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici, prikazuje pa njegovo obrtno delavnico. Zbirka je dislocirana enota Tehniškega muzeja Slovenije, muzej pa upravlja Gorenjski muzej v Kranju.²

V Šoštanju so leta 1988 ob praznovanju 200-letnice Industrije usnja Vrhnika (IUV) opozorili na potrebo po ohranitvi bogate usnjarske industrijske dediščine tega kraja. Dve leti kasneje je občina Šoštanj (v nadaljevanju OŠ) v ureditvenih načrtih že predvidela postavitev muzeja. Maja 1999 je svet OŠ sprejel odlok o začasnem razglasitvi kulturnih spomenikov Tovarne usnja Šoštanj (v nadaljevanju TUŠ) in premičnin (seznam strojev in pisarniškega pohištva).³ Leta 2001 je nameravana prodaja zemljišč in rušenje objektov TUŠ zahtevala hitro ukrepanje, zato so osveščeni posamezniki ustanovili iniciativni odbor za ohranitev kulturne dediščine TUŠ, ki so ga sestavljali dr. Tone Ravnikar iz Muzeja Velenje, Peter Radoja iz Turistično-olepševalnega društva Šoštanj, Alenka Slatnar s Turistične zveze OŠ, Danilo Čebul z OŠ in Miran Aplinc. Spremljali so rušenje objektov in skupaj z delavci TE Šoštanj rešili večje število strojev, razglašeni v omenjenem odloku. Stroške prevoza opreme je krila TE Šoštanj in dala začasni prostor za njeno hranjenje; pisarniška oprema je še vedno last IUV. Muzej Velenje je

¹ Podatke mi je posredovala Tita Porenta, višja kustodinja Tržiškega muzeja.

² Po meni znanih podatkih sta to edini dve razstavljeni usnjarski zbirki v Sloveniji.

³ Uradni list Občine Šoštanj, št. 2/1999.

popisal vse predmete, ki so bili v lasti IUUV in na strojih opravil restavratorsko-konservatorska dela. Člani iniciativnega odbora so pregledali ostanek arhiva, ki je neprecenljiv vir za področje industrijske tehniške dediščine, za področje razvojnih projektov v mestu in okolici ter za področje finančnega poslovanja TUŠ. Del so uskladiščili v arhivu KS Šoštanj, del pa hrani Zgodovinski arhiv Celje.

Na pobudo iniciativnega odbora je svet občine sprejel sklep o začetku postopkov za ustanovitev muzeja usnjarstva (Ur. l. OŠ 7/2002). Projekt ob sodelovanju članov iniciativnega odbora vodi Zavod za kulturo Šoštanj. Sanirali so objekt kopalnice, ki je po ureditvenih načrtih predviden kot del prihodnjega muzeja usnjarstva, trenutno se v njem nahajajo eksponati gasilskega društva TUŠ. Sanacija je stala 4.660.000 SIT, restavriranje eksponatov 1.100.000 SIT, peskanje pa 153.000 SIT (stroške sta krili občina Šoštanj in KS Šoštanj).

Leta 2004 je svet občine sprejel Program na področju kulture med letoma 2003-2007, ki poudarja potrebo po izgradnji muzeja. Zavod za kulturo Šoštanj je v sodelovanju s člani iniciativnega odbora pripravil pogoje za razpis idejnega projekta, ki je bil predstavljen septembra 2004. Sredstva zanj so namenili iz proračuna za leto 2003 (KS Šoštanj je prispevala 2 mio SIT, Občina Šoštanj 1 mio SIT).⁴

Maketa muzeja usnjarstva – idejni projekt.
Foto: Bojan Purg, september 2004.

Predstavniki IUUV dr. Tone Gantar je povedal, da je od IUUV ostal le še majhen del (zaprla so obrata v Šoštanju in v Šmartnem, poskušajo rešiti vrhniško tovarno). Po eni od idej naj bi v Šmartnem poskušali ohraniti nekaj stavb in strojev za muzej. Marca 2003 je Magda Breznikar, direktorica Ustvarjalnega središča Breznikar iz Šmartnega pri Litiji, začela z akcijo za zaščito objekta ter strojev in naprav v šmarnem obratu IUUV. Mag. Tadej Brate z ZVKS je podal mnenje, da je lokacija za muzej nadvse primerna, kajti v zapirajoči tovarni bi začeli z novo dejavnostjo, za postavitev zbirke pa bi zadostoval en

Stavba, predvidena za muzej usnjarstva.
Foto: Bojan Purg, september 2004.

objekt, v katerem bi prikazovali vse faze proizvodnje, od strojenja in obdelave kož do končnega izdelka. Na podlagi tega mnenja je ga. Breznikar naslovila prošnje za podporo na Ministrstvo za kulturo, na predsednika vlade RS, na župana občine Šmartno pri Litiji in na Tehniški muzej Slovenije. Problemov, ki se pojavljajo v zvezi z usnjarno v Šmartnem, je več. Obrat sodi pod IUUV, katerega delna lastnica je tudi država. Država je IUUV že večkrat neuspešno prodajala, IUUV pa je tudi že poskusila (neuspešno) prodati obrat v Šmartnem. Občina je muzeju kot ideji sicer moralno naklonjena, vendar je župan jasno povedal, da denarja zanj nima. Obrat v Šmartnem sem si ogledala in moram reči, da so stavbe in stroji dobro ohranjeni ter da bi tam lahko uredili tako razstavne kot depojske prostore. Vendar ni verjetno, da bi sedanji lastniki namenili del tovarne za muzej, občina pa ga nima namena odkupiti. Z dr. Gantarjem sem se dogovorila le o možnosti, da označimo tiste stroje in naprave, ki bi eventualno prišli v poštev za muzejske potrebe in jih skušamo rešiti pred propadom.

Obrat IUUV v Šmartnem pri Litiji.
Foto: Estera Cerar, junij 2004.

⁴ Podatke mi je posredoval Danilo Čebul, Občina Šoštanj.

Na sestanku smo nato oblikovali naslednja stališča:

1. Usnjarska panoga je bila nedvomno ena pomembnejših v slovenski zgodovini, zato je treba ohraniti njeno dediščino;
2. ustanovitev muzeja in njegovo nadaljnje vzdrževanje zahteva velika finančna sredstva, zato je nujna naklonjenost Ministrstva za kulturo in lokalnih skupnosti, ki bi jih bili pripravljeni prispevati;
3. treba je ugotoviti, koliko je ohranjenega gradiva, kje se nahaja in kakšno je njegovo stanje;
4. popisati je treba ves material, ki ga hranijo posamezniki, in sicer pod strokovnim vodstvom TMS (za to delo so zadolžili avtorico prispevka);
5. najti je treba primerne depojske prostore in lokacijo muzeja (do takrat naj se čim več gradiva hrani pri lastnikih);
6. za začetek je treba pridobiti vsaj en depojski prostor za najpomembnejše eksponate (za pomoč bi se obrnili na IUV);
7. dr. Jarh se bo o možnostih financiranja pogovoril z županom občine Vrhnika, srečal pa se bo tudi s predstavniki posameznih lokalnih skupnosti.

Od junija do septembra 2004 je v TMS v Bistri gostovala razstava s skupnim imenom Usnjarsko-čevljarška tradicija na Vrhniki, v Šoštanju in Trziču, ki je plod dela treh različnih inštitucij.⁵ Na odprtje smo povabili vse zainteresirane usnjare, predstavnike lokalnih skupnosti in Ministrstva za kulturo. Odziv je bil presenetljivo velik, prišlo je več kot petdeset upokojenih in še aktivnih vodstvenih delavcev usnjarn, ki so izrazili pripravljenost, da po najboljših močeh pripomorejo k ustanovitvi usnjarskega muzeja.

Odprtje razstave
Usnjarsko-čevljarška
tradicija na Vrhniki,
v Šoštanju in Trziču,
TMS Bistra.
Foto: Nada Žgank,
18. 6. 2004.

Zastavili smo si tudi vprašanje, ali je smiselno iskati novo lokacijo za muzej ali pa bi bilo bolje, da se ga postavi na mestu lokalnih zbirk.

V TMS v Bistri usnjarske zbirke ne moremo postaviti, kajti poleg prostorske stiske nas pesti še nerešen problem denacionalizacije celotnega kompleksa. Ostali smo tudi brez glavnine depojskih prostorov, tako da ne vemo niti, kam z lastnimi, kaj šele novimi ekponati. Usnjarna Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici pa je bila obrtniška delavnica, tako da prostor ni primeren za prikaz industrije, zato bi jo bilo težko nadgraditi v muzej usnjarstva na Slovenskem.

Po vsem povedanem in po pogovorih, ki smo jih imeli s predstavniki lokalnih skupnosti, se je kot najbolj primerna lokacija izkazal Šoštanj, kjer so naredili že nekaj korakov tej smeri, saj so na temo usnjarstva zbrali precej gradiva.⁶ Pod vodstvom Zavoda za kulturo Šoštanj so izdelali idejni projekt za postavitev novega muzeja. Oktobra 2004 ga je v Mestni galeriji v Šoštanju predstavil avtor, arhitekt Bojan Purg. Ob tej priliki je predstavnik iniciativnega odbora Miran Aplinc predstavil tudi temeljna izhodišča za postavitev razstave.

Projekt ustanovitve novega muzeja je vsekakor velik zalogaj, zato je sodelovanje vseh zainteresiranih skupin pomembno; tudi posamezniki lahko veliko pripomorejo, saj tako upokojeni kot še aktivni usnjari predstavljajo neprecenljiv vir podatkov. Po drugi strani so ti ljudje čustveno vezani na stroko in si zelo prizadevajo za uspeh projekta.⁷ Prav zato so včasih pretirano občutljivi in težko razumejo, da denarja za tako obsežne projekte ni lahko dobiti in da se večina muzejev srečuje s prostorsko stisko. Mnogi doma hranijo predmete, naša naloga pa je, da jim pomagamo te predmete oziroma zbirke popisati, ovrednotiti in ugotoviti, v kakšnem stanju so.

Pomembno je, da pri tako zahtevnem projektu, kot je postavitev usnjarske zbirke, ki bo predstavljala zgodovino celotne Slovenije, sodelujemo strokovni delavci različnih muzejev. Prav tako je treba, da se ohrani usnjarska dediščina in

⁵ Prva razstava z imenom Usnjarsko-čevljarška tradicija v Šoštanju in Trziču je nastala novembra 2003 na pobudo občine Šoštanj ob praznovanju 215-letnice usnjarne Šoštanj. K sodelovanju so povabili tudi Trziški muzej. Avtorji so dr. Tone Ravnik in Mateja Medved (Muzej Velenje) in Tita Porenta (Trziški muzej). Drugo razstavo z naslovom Razvoj usnjarstva na Vrhniki je januarja 2004 pripravilo Muzejsko društvo Vrhnika.

⁶ Med drugim je to področje obdelal v svoji diplomski nalogi Miran Aplinc, Vošnjaki v prvi polovici 20. st., Šoštanj 2002, Matjaž Verbič pa je opravil dve raziskovalni nalogi: Razvoj usnjarstva v Šoštanju v času družine Vošnjak, Šoštanj 2000 in Življenje Šoštanjskih usnjarjev med 1. in 2. sv. vojno, Velenje 2002.

⁷ Tu naj omenim le upokojenega usnjara ing. Franca Miheliča, ki je navezal kontakte z nekdanjimi kolegi t. i. »gerberske srenje« po vsej Sloveniji in jih angažiral, da so začeli zbirati razne materiale za usnjarsko zbirko in zapisovati podatke o posameznih usnjarnah za potrebe usnjarske zgodovine. Za informacijami in gradivom je brskal tudi v Arhivu RS, po Zgodovinskih arhivih, na Združenju usnjarsko-tekstilne industrije pri GZS in v Savi Kranj.

situ, v bodočem muzeju pa naj bodo te zbirke posebej navedene. Ena od možnosti je tudi njihova predstavitev v obliki občasnih razstav.

Po Uredbi o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične dediščine in določitvi državnih muzejev (Uradni list RS 97/00, 105/01) je Tehniški muzej Slovenije matična ustanova za tehniško dediščino, Muzej Velenje pa izvaja javno službo za področje etnologije in zgodovine na območju Šoštanja. Oboji smo dolžni nuditi strokovno pomoč, sodelovati pri pripravi programa in smernic, kaj je potrebno ohraniti, na kakšen način naj se zbira gradivo ter pridobiti čim več informacij o samem delu, delovnem procesu, proizvodnji in delavcih – njihovem življenju, urniku, kulturni in športni dejavnosti, povezanosti kraja s tovarno ipd.

Pri postavitvi muzeja je poleg stalne razstave treba vnaprej predvideti potrebno število zaposlenih ter vedeti, kakšne so realne možnosti za nove zaposlitve in njihovo financiranje. Pravilnik o strokovnih, prostorskih in tehničnih pogojih za izvajanje javne službe na področju varstva kulturne dediščine (Ur. l. RS 113/2000) namreč določa minimalne pogoje, ki jih morajo izpolnjevati izvajalci javne službe na področju kulturne dediščine. Muzeji morajo imeti zaposlene vsaj tri delavce z univerzitetno izobrazbo z delovnega področja muzeja. Prav tako je treba predvideti prostor za obiskovalce, pisarne, dokumentacijo, restavratorske delavnice in ustrezne depojske prostore.

Predvsem pa je treba pripraviti finančni načrt, iz katerega bo razvidno, kolikšen del denarja je pripravljena dati občina in kakšne so ostale možnosti. Sredstva bi se verjetno dala pridobiti tudi iz različnih skladov. Dodatna možnost financiranja, še posebej, ker gre za predstavitev usnjarskega na celotnem ozemlju Slovenije, se ponuja tudi na projektnih razpisih Ministrstva za kulturo. Upam, da vse do sedaj narejeno ne bo zaman in da bomo v bližnji prihodnosti dobili muzej usnjarskega, s katerim bomo primerno ohranili spomin na pomemben segment naše zgodovine.

Na koncu bi rada opozorila še na problem, ki se v zadnjem času vse večkrat pojavlja v muzejih. V zgoraj omenjenem primeru bi lahko govorila o zglednem sodelovanju med ljubitelji, lokalno skupnostjo in strokovnimi delavci v muzejih. Žal pa velikokrat ni tako. Vedno pogostejše se na Tehniški muzej Slovenije obračajo ljubitelji, ki doma hranijo tehnične predmete in želijo izvedeti vrednost predmetov ter način njihovega restavriranja oziroma konserviranja. Številni posamezniki doma hranijo cele zbirke, od strokovnih institucij pa pričakujejo potrditev oziroma priznanje za svoje početje, od katerega si obetajo določene, predvsem finančne ugodnosti. Načeloma na vse te pobude in prošnje odgovarjamo. O vrednosti predmetov ne sodimo, ker nismo cenilci, skušamo pa jim pomagati s strokovnimi nasveti, jim nakazati smernice, kako naj z zbirko ravnajo ipd. Na žalost se pogledi stroke in ljubiteljev vedno ne ujemajo. Njihovo ravnanje je marsikdaj v nasprotju z načeli muzejske oziroma konservatorske stroke, našega mnenja oziroma priporočila pa niso dolžni upoštevati (razen seveda v primeru, ko je predmet ali zbirka razglašena za kulturno

dediščino). Naj citiram misel svojega kolega: »S predmeti in zbirko lahko ravna po pravilih in kriterijih, ki si jih je zastavil sam ali pa mu jih določajo pravila stanovskih organizacij, klubov, zveze, združenj. Tehniški muzej Slovenije lahko zato lastnikom, klubom ali zvezam, ki jih združujejo, ponudi pomoč in sodelovanje pri vprašanjih, ki ne posegajo v kršenje načel muzejske stroke in poslanstva ali ciljev, ki jih zasleduje.«⁸ Tako si že zastavljamo vprašanje, ali se je dejansko smiselno ukvarjati z vsako tako pobudo, kajti pisanje strokovnih mnenj je zamudno delo. V večini primerov je reakcija na pobude odvisna od presoje posameznega kustosa in na žalost tudi od njegovega časa. V Tehniškem muzeju Slovenije je zaposlenih osem kustosov (med njimi sta kustosa tudi direktor in njegova pomočnica), pokrivamo pa štirinajst panog s področja tehnike in naravoslovja. Po že zgoraj omenjeni uredbi o vzpostavitvi muzejske mreže smo dolžni opravljati javno službo za področje tehniške premične dediščine po vsej državi, kljub povečanemu obsegu dela pa ne moremo zaposliti novih kustosov. Morali bi razmisliti, kako problem rešiti na splošno. Za začetek bi bilo treba izdelati navodila ali smernice, kako odgovarjati na različne pobude, kakšno naj bi bilo sodelovanje med muzeji in ljubitelji, urediti pa bi bilo treba tudi vprašanje, kdo bo plačeval nastale stroške. Vse institucije, ki opravljajo javno službo na področju dediščine, bi za delo na terenu potrebovale kustose, ki bi opravljali neke vrste svetovalno službo. S tem bi se – po mojem mnenju – izboljšalo sodelovanje med ljubitelji in muzeji ter krepila zavest o pomembnosti ohranjanja kulturne dediščine, kar bi posledično pripomoglo k njenemu boljšemu varovanju.

Viri in literatura:

BROVINSKY, Boris 1999: Mnenje Tehniškega muzeja. V: Predstavitveno glasilo slovenske veteranske avtomoto zveze. Vransko.

ODLOK o začasni razglasitvi kulturnih spomenikov Tovarne usnja Šoštanj. V: Uradni list Občine Šoštanj št. 2/1999.

OSNOVNA izhodišča ob postavitvi razstave Muzeja usnjarskega. Zloženka. Šoštanj 2004.

PRAVILNIK o strokovnih, prostorskih in tehničnih pogojih za izvajanje javne službe na področju varstva kulturne dediščine. V: Uradni list RS št. 113/2000.

RAZVOJ usnjarskega na Vrhniki. Zloženka ob razstavi. Vrhnika 2004.

UREDBA o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične dediščine in določitvi državnih muzejev. V: Uradni list RS št. 97/2000 in 105/2001.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 29. 10. 2004

⁸ Boris Brovinsky, Mnenje Tehniškega muzeja. V: Predstavitveno glasilo slovenske veteranske avtomoto zveze, Vransko 1999.